

KNIHA DRUHÁ

PŮVOD A VÝMĚR MRAVNÍ CTNOSTI

1. *Mravní ctnost, přirozenost a zvyk*

Je-li dvojí ctnost, jedna rozumová a | druhá mravní, má ctnost 1103^a 15
rozumová vznik a vzrůst většinou z učení, proto potřebuje zku-
šenosti a času, kdežto ctnost mravní (*éthiké*) vzniká ze zvy-
ku, odtud obdržela i jméno,* které se jen málo odlišuje od slo-
va „zvyk“ (*ethos*).

Z toho jest také patrné, že žádná mravní ctnost* nám není 20
dána přirozeně; neboť nic | z toho, co jest přirozeně, nemůže
být zvykem změněno, například kámen, který se přirozeně
pohybuje směrem dolů, nemůže být navyknut, aby se pohybo-
val směrem nahoru, i kdyby někdo tisíckrát jím házeje jej tomu
zvykal, a zrovna tak ani oheň nemůže být navyknut, aby se
pohyboval dolů, aniž vůbec co jiného si navykne na něco, co by
bylo proti jeho přirozenosti. Proto ctnosti nejsou nám dány ani
od přirozenosti, ani proti přirozenosti, nýbrž | máme přiroze- 25
nou vloh, abychom jich nabyli, zvykem pak se dokonávají.

Dále schopnosti toho, čeho se nám přirozeně dostává, dřív-
ve s sebou přinášíme a teprve později projevujeme příslušné

činnosti, jak můžeme pozorovat u smyslů – neboť příslušného
 smyslu jsme nenabyli z častého vidění nebo z častého slyšení,
 30 | nýbrž naopak užívali jsme ho, protože jsme jej měli, nikoli že
 bychom ho byli užíváním nabyli –, ctností však nabýváme po
 předchozí činnosti, jak tomu jest i u ostatních umění. Neboť
 máme-li se něčemu naučit, co máme konat, naučíme se tomu
 tím, že to konáme, například ten, kdo staví, stává se stavitelem,
 1103^b a ten, kdo hraje na kitharu, stává se kitharistou. Tak i | sprave-
 vedlivým jednáním stáváme se spravedlivými, uměřeným pak
 uměřenými a statečným statečnými.

To dosvědčuje také zjev, jak jej vidáme v obcích; zákonodár-
 ci totiž činí občany dobrými tím, že je tomu navykají, a to jest
 5 přáním každého zákonodárce; | který pak toho dobře nečiní,
 chybuje, a tím se liší dobrá ústava od ústavy špatné.

Dále každá ctnost vzniká z týchž příčin a z týchž i zaniká
 a rovněž i umění; z hry na kitharu totiž se stávají jak dobří, tak
 10 i špatní kitharisté. Podobně | i stavitelé a všichni ostatní; neboť
 z dobrého stavění budou dobří stavitelé, ze špatného špatní.
 Kdyby tomu tak nebylo, nebylo by potřebí učitele, ale každý
 člověk by se rodil dobrým či špatným. Takto se tedy věc má
 15 i u ctnosti: jednáme-li ve stycích | s lidmi, stáváme se jednak
 spravedlivými, jednak nespravedlivými, a jednáme-li v nebez-
 pečích a zvykáme-li si bát se či nebát, stáváme se jednak stateč-
 20 nými, jednak zbabělými. Podobně i v žádostech a zlosti. Jed-
 ni se zajisté stávají uměřenými a vlídnými, druzí nevázanými
 a prchlivými, | podle toho, chovají-li se v takových případech
 tak, nebo onak. Zkrátka, stavy vznikají ze stejných činností.
 Proto jest potřebí, abychom činnostem dali určitou povahu;
 neboť stavy se řídí jejich rozdíly. Tudíž nemálo na tom záleží,
 25 zvyká-li si člověk hned od mládí jednat tak, nebo onak, | nýbrž
 velmi mnoho, ba všechno.

2. Poměr ctnosti a jednání

Poněvadž tedy toto pojednání nemá účel teoretický, jak bývá u ostatního zkoumání – neboť neuvažujeme, abychom věděli, co ctnost jest, nýbrž abychom se dobrými stali, sice by to nemělo žádné ceny –, jest nutno uvažovat o | praktických jednáních, jakým způsobem se mají konat; ta totiž, opakuji, rozhodují také o tom, jaké stavy vznikají.

Jest všeobecným míněním, a to také budiž základem, že máme jednat podle správného úsudku, bude však o tom řeč později,* i co správný úsudek jest, i jaký jest jeho vztah k ostatním ctnostem. Budiž však předem | poznamenáno, že každá nauka o praktické činnosti má podávat jen obrys, nikoli zevrubnost, jak jsme podotkli i na začátku, že se důvody mají požadovat podle látky; avšak jevy praktického života a toho, co jest prospěšné, nemají nic stálého, zrovna jako toho, co náleží | k zdraví. Má-li pak takovou povahu úvaha o otázkách všeobecných, tím spíše úvaha o jednotlivých případech vyklučuje naprostou přesnost;* neboť nespadá ani pod umění, ani pod žádné učení, nýbrž jednající osoby samy pokaždé musí hledět k tomu, co jest v určitém případě vhodné, jak se to děje i v lékařství a v | kormidelnictví.

Ale ač tato úvaha má takovou povahu, přece se musíme pokusit o to, jak pomoci. Předně tedy musíme hledět k tomu, že takové jevy zanikají přirozeně nedostatkem a nadbytkem – pro to totiž, co jest neznámé, jest zapotřebí důkazů známých –, jako vidíme u síly a tělesného zdraví; | neboť jak upřílišené tělesné cviky, tak i nedostatečné ničí sílu, zrovna jako i příliš hojně a příliš skrovné nápoje a pokrmy ničí zdraví, přiměřené však je dávají, zvyšují i zachovávají. Tak tedy tomu jest i u uměrenosti, statečnosti a u ostatních ctností. | Neboť ten, kdo se všemu vyhýbá a všeho se bojí a nic nepodniká, stává se zbabělým, naopak ten, kdo se vůbec ničeho nebojí, nýbrž směle ke všemu kráčí, smělcem, podobně ten, kdo užívá veškeré rozkoše a žád-

25 | né se nezdržuje, nevázaným, ten však, kdo kolem všech rozkoší
chodí jako lidé bez zájmu,* člověkem bezcitným; | tudíž umě-
řenost a statečnost hyne nadbytkem a nedostatkem, středností
se však zachovává.

Ale nejenom vznik, vzrůst a zánik se děje z týchž příčin
a týmiž příčinami, nýbrž budou v nich také skutečné činnos-
30 | ti;* vždyť tak jest to i u | ostatních věcí, které jsou známější,
například u tělesné síly; ta totiž vzniká z toho, že se bere mno-
ho potravy a že se podstupuje mnoho námah, a to zas nejlépe
může činit člověk silný. A zrovna tak jest to i u ctností; neboť
35 | tím, že se zdržujeme rozkoší, stáváme se uměřenými, a stali-li
| jsme se jimi, dovedeme se jich opět nejlépe zdržovat. Stejně
1104^b | i u statečnosti; neboť zvykáme-li si nedbat nebezpečí a pod-
nikat je, stáváme se statečnými, a stali-li jsme se takovými,
budeme moci nejspíše podstupovat nebezpečí.

Za známku stavů jest třeba pokládat pocit libosti a nelibosti,
5 | spojený s výkony; ten totiž, kdo se zdržuje tělesných požit-
ků a právě z toho se raduje, jest uměřený, kdo však nad tím
pocituje nelibost, jest nevázaný, a kdo podstupuje nebezpe-
čí a má z toho radost nebo alespoň ne zármutek, jest statečný,
kdo se však nad tím rmoutí, jest zbabělý. Neboť mravní ctnost
10 | se vztahuje k pocitům libosti a nelibosti.* Pro | libost konáme
to, co jest špatné, pro nelibost pak se zdržujeme toho, co jest
krásné. Proto, jak praví Platón,* člověk má být hned od mládí
nějak veden, aby se radoval a rmoutil z toho, z čeho má; to jest
zajisté správná výchova.

Vztahují-li se dále ctnosti k jednotlivým jednáním a citům
15 | a ke každému citu a ke každé činnosti se pojí | libost a nelibost,
pak také ctnost má vztah k pocitům libosti a nelibosti.

To naznačují také tresty, kterých se pro ně užívá; jsou totiž
25 | jakýmsi druhem léčení, léčení pak přirozeně působí opa-
kem.*

Dále, jak jsme již výše řekli, každý duševní stav dostává svou
povahu právě od toho a vztahuje se právě k tomu, od čeho se

přirozeně stává | horším a lepším; slastmi a strastmi se lidé stá- 20
 vají špatnými tím, že jich vyhledávají a vyhýbají se jim, anebo
 že vyhledávají takových a vyhýbají se takovým, jakým nema-
 jí, anebo v době, kdy nemají, a způsobem, jak nemají, anebo 21
 jak jinak se to ještě pojmově rozlišuje. Proto se také ctnosti
 vymezují jako jakýsi stav bez citového vzrušení* | a klid; ale 25
 neprávem, protože se to tvrdí všeobecně, nepřipojuje se však,
 jak a kdy máme být bez citového vzrušení a co se ještě jiného
 k tomu přidává. Jest tedy základem věta, že taková ctnost tam,
 kde jde o slast a strast, vede ke konání věcí nejlepších, špat-
 nost pak k opaku.

To se nám může objasnit ještě z další úvahy. | Ježto totiž jsou 30
 tři věci pohnutkou snažení a tři pohnutkou odpírání, a to krás-
 no, užitečno a příjemno, a jejich tři protivy, ošklivo, škodlivo
 a nepříjemno, jest člověk, který si v tom všem vede správně,
 dobrý, špatný však ten, kdo v tom chybí, zvláště v slasti;
 neboť tato jest | živým tvorům společná* a druží se ke všemu, 35
 co jest předmětem volby; | také totiž to, co jest krásné a užiteč-
 né, zjevně jest libé. 1105^a

Dále, od malička jest s námi všemi vypěstěno; pročež bylo by
 nesnadno setřít toto citové zabarvení, srostlé se životem.

Pocit libosti a nelibosti činíme také pravidlem jednání, jed-
 ni více, druhí méně.

Proto tedy jest nutno, aby se celé pojednání k tomu vztaho- 5
 valo; neboť to má nemalý význam pro činný život, zda se člo-
 věk správně, či nesprávně raduje a rmoutí.

Konečně, jak praví Hérakleitos,* ještě nesnadnější jest potla-
 čit slast než hněv a umění a ctnost se pokaždé projevují v tom,
 co jest nesnadnější; | a tím zajisté to, co jest dobré, stává se ješ- 10
 tě lepším. Proto také celé pojednání jak o ctnosti, tak o životě
 v obci se zabývá otázkou rozkoše a bolesti; kdo jich totiž dobře
 užívá, bude dobrý, kdo špatně, bude špatný.

3. *Vznik ctnosti z ctnostného jednání*

Tím budiž objasněno, že se ctnost vztahuje k pocitům libosti
 15 a nelibosti a že tím, z čeho vzniká, také roste | a zaniká, když
 se to neděje stále stejnou měrou, a že v tom, z čeho vznikla,
 také jest skutečně činná; někdo by se však mohl tázat, kte-
 rak můžeme tvrdit, že ti, kdo jednají spravedlivě, musí se stát
 spravedlivými, a ti, kdo uměřeně, uměřenými. Neboť jednají-li
 20 spravedlivě a uměřeně, | jsou již spravedliví a uměření, zrov-
 na jako ti, kdo se zabývají mluvnicí a múzickým uměním, jsou
 již znalci mluvnice a múzicky vzděláni. Či ani v oboru umě-
 ní tomu tak není? Jest totiž možno, že se někomu může ně-
 co podařit, co odpovídá mluvnickému pravidlu, buď pouhou
 náhodou, nebo za přispění jiného. Tehdy tedy bude znalcem
 25 mluvnice, jestliže nejen něco učiní, | co odpovídá mluvnic-
 kému pravidlu, nýbrž také proto, že je to mluvnickým pravi-
 dlem; toto pak znamená, že se to děje podle mluvnické zna-
 losti v něm jsoucí.

Dále, mezi uměním a ctnostmi není ani podobnost. Neboť
 umělecké dílo má dobro v sobě,* stačí tedy, je-li přivedeno
 v takový stav, že má nějakou vlastnost; avšak v oboru mrav-
 30 nosti jednání nebývá provedeno | spravedlivě nebo uměřeně,
 má-li jen nějakou vlastnost, nýbrž teprve tehdy, je-li v nějakém
 stavu ten, kdo jedná, předně jedná-li vědomě, potom podle svo-
 bodného rozhodování, a to rozhodování zaměřeného na mrav-
 ní jednání samo, a za třetí, jedná-li pevně a stále. Tyto pod-
 1105^b mínky se | k ostatním uměním nepřipočítávají, vyjma samo
 vědění; pro jednotlivé ctnosti však vědění znamená málo nebo
 nic, kdežto ostatní podmínky znamenají ne málo, nýbrž všech-
 5 no, ježto z častého jednání vzniká spravedlnost a | uměřenost.
 Skutky tedy bývají nazývány spravedlivými a uměřenými,
 kdykoli jsou takové, jak je koná člověk spravedlivý a uměřený;
 spravedlivý však a uměřený není ten, kdo je pouze koná, nýbrž
 také ten, kdo je koná tak jako lidé spravedliví a uměření. Dob-

ře se tudíž říká, že ze spravedlivého jednání povstává | člověk 10
 spravedlivý a z jednání uměřeného člověk uměřený, kdežto bez
 toho konání se jistě nikdo nestane ctnostným. Ale množství
 toho nečiní, a uchylujíc se k řečem,* myslí, že filozofuje a tak
 že se stane ctnostným; počíná si podobně jako | nemocní, kte- 15
 ří sice pečlivě vyslechnou lékaře, ale nečiní nic z toho, co jim
 lékař přikáže. Tudíž jako nebude tělesně lépe těmto, kteří se
 takto léčí, tak ani duševně oněm, kteří takto filozofují.

4. Podstata ctnosti. Duševní stav (habitus)

Nyní jest třeba zkoumat, co jest ctnost. Ježto | duševní jevy 20
 jsou trojí, a to city, vrozené schopnosti a stavy,* bude asi ctnost
 něčím z nich. City pak myslím žádost, hněv, strach, smělost,
 závist, radost, lásku, nenávist, touhu, žárlivost, soustrast, zkrát-
 ka všechno to, s čím jest spojena libost nebo nelibost;* vrozenými
 schopnostmi pak to, podle čeho se o nás říká, že jsme
 citům přístupni, například čím jsme schopni, | že se můžeme 25
 hněvat, cítit bolest nebo soustrast; stavy konečně to, co působí,
 že se k citům chováme správně nebo nesprávně,* například
 v hněvu se chováme nesprávně, je-li prudký nebo bezuzdný,
 správně se chováme, zachováváme-li střed, a podobně i v citech
 ostatních.

Tedy ani ctnosti, ani špatnosti nejsou city, poněvadž pro city
 nebýváme nazýváni | ctnostnými nebo špatnými, ale jsme tak 30
 nazýváni pro ctnosti a špatnosti, a poněvadž pro city nebýváme
 ani chváleni, ani haněni – nebývá zajisté chválen ten, kdo
 se bojí nebo se hněvá, ani nebývá haněn ten, kdo se hněvá pro-
 stě, | nýbrž ten, kdo se hněvá určitým způsobem –, pro ctnosti 1106^a
 a špatnosti však býváme chváleni nebo haněni. Dále hněváme
 se a bojíme se nezávisle na rozhodování, znakem ctností
 jest však rozhodování, anebo nejsou bez něho. Kromě toho se
 říká, že při citech | jsme vzrušeni, při ctnostech a špatnostech 5